

ALEŠ ČRNIČ¹

Sodobni satanizem: med kultom nasprotovanja in novodobniško samoreligijo

Izvleček: V članku analiziramo pojav sodobnega satanizma, kakršen se pojavi v drugi polovici 20. stoletja. Najprej predstavimo tradicijo zahodnega ezoterizma kot temeljni vir sodobnega satanizma, nato izvore in zgodovinski razvoj podobe zlodeja v zahodni kulturi, nato pa analiziramo pojav in temeljne značilnosti sodobnega satanizma, ki v sodobnih zahodnih družbah obstaja v različnih oblikah, od mladostniškega kontrakulturnega nasprotovanja prevladujoči družbi do resnejših in trajnejših oblik, ki s svojimi značilnostmi sodijo med sodobne, v veliki meri individualizirane in vase usmerjene religijske oblike.

Ključne besede: satanizem, nova religijska gibanja, novodobništvo, kult nasprotovanja, samoreligija

UDK: 2-167.64:316.723

Contemporary Satanism: Between the Cult of Opposition and New Age Self-Religion

Abstract: The paper analyses contemporary Satanism as developed in the second half of the 20th century. Presenting the western esoteric tradition as the main source of contemporary Satanism, it continues by discussing the historical development of the Devil-Satan concept in western culture. The body of the paper analyses the genesis and main characteristics of contemporary Satanism,

¹ Dr. Aleš Črnič je izredni profesor na Fakulteti za družbene vede, Ljubljana. E-naslov: ales.crnich@fdv.uni-lj.si.

which takes different forms in western societies: from youthful counter-cultural opposition to the establishment to more serious and enduring spiritual institutions, which form a largely individualised, self-centred contemporary religion.

Key words: Satanism, new religious movements, New Age, cult of opposition, self-religion

Uvod

Konec 60. let 20. stoletja se v sodobni popularni kulturi pojavi motiv zlodeja. Najprej pride na velika platna film Rosemaryjin otrok (*Rosemary's Baby*, 1968), ki predstavi starodavno tematiko spolne združitve demonskega s človeškim, iz katere naj bi nastalo novo hibridno bitje, Antikrist. Pet let kasneje kinematografe napolni Izganjalec hudiča (*The Exorcist*), bržkone najbolj široko poznan film z demonsko tematiko, ki prikazuje eksorcizem obsedene najstnice. Oba filma izjemno popularizirata demonsko tematiko, ki postane odtlej redna tema filmov, pa tudi popularne glasbe, posebej roka in težkega metala.²

Množično promoviranje demonske tematike s popularno kulturo v veliki meri vpliva na razrast starodavne ideje o delovanju hudiča – Satana – v vsakdanjem življenju, ki s svojimi vplivi krepko preseže meje konservativnih krščanskih skupnosti. V 80. letih se v ZDA razširi strah pred domnevnim organiziranim delovanjem satanističnih skupin, ki naj bi se skrivoma infiltrirale v vse pore ameriške družbe, vse od otroških vrtcev do policije, sodišč in politike. Razplamti se prava protisatanistična panika, ki je vključevala vrsto

² O prisotnosti demonske tematike v sodobni popularni kulturi glej Partridge in Christianson, 2009 ter Mathews, 2009, 177–194.

različnih elementov, od trditev o škodljivih vplivih težkometalne glasbe in različnih domišljjskih iger z okultnimi vsebinami (kot je npr. *Dungeons and Dragons*), ki naj bi mlade napeljevale na samomore in umore ter bile vzrok za konkretne dogodke, kot so bila npr. vandaliziranja grobov in cerkva, iznakaženja živali, predvsem pa so se pojavljale lokalne govorice o ugrabitvah in obrednih zlorabah otrok ter celo njihovih umorih.³ Govorice, ki so se občasno pojavljale v različnih delih ZDA, so se v veliki meri osredotočale na domnevne zlorabe v otroških vrtcih in so kmalu prerasle v vseprisotno moralno paniko, med katero so satanističnih dejavnosti obdolževali na tisoče običajnih ljudi. A velika večina obdolženih je bila na sodnih procesih oproščena ali pa so tožilci umaknili obtožbe, pretežni del obsojenih pa so na ponovljenih procesih do sredine 90. razglasili za nedolžne. Leta 1994, ko se je protisatanistična gonja že skoraj popolnoma podela, so v vladni raziskavi po petih letih dela (in 750.000 dolarjih stroškov) ugotovili, da ni dokazov o satanističnih zarotah bodisi v ameriških vrtcih bodisi v javnih institucijah, kot so npr. policija, sodišča ipd.⁴ Izkazalo se je, da prevladujoča večina govoric in na njihovi podlagi nastala vseameriška moralna panika niso imele osnove v realnih dogodkih, vsesplošno prepričanje o obstoju množičnih, organiziranih satanističnih dejavnosti v ZDA skozi celotna osemdeseta leta pa je bilo očitno zmotno.

Kompleksne procese konstrukcije govoric o satanističnih zlorabah, ki so vodile do celovite protisatanistične moralne panike, je najceloviteje analiziral ameriški sociolog Jeffrey Victor.⁵ Vzroke za njen razmah je pripisal moralni krizi ameriške družbe zaradi velikih ekonomskih in političnih sprememb v ameriški družbi sredi 20. stoletja, žrtev katerih je bila predvsem tradicionalna organizacija dru-

³ Bromley, 1991, 41.

⁴ Nathan in Snedeker, 1995.

⁵ Victor, 1993.

žinskega življenja. Ko so bile prisiljene tudi matere majhnih otrok vstopiti na trg dela, se je prvič v ameriški zgodovini začel velik del socializacije otrok dogajati zunaj družine. To je sprožilo številne stiske in strahove, ki se izražajo na različne načine – eden izmed njih je tudi konstrukcija protisatanistične moralne panike, ki se v veliki meri osredotoči ravno na grožnje otrokom.

Da se rastoče družbene napetosti tistega časa začnejo kazati v protisatanistični paniki, v mnogočem omogoči rastoča prisotnost demonske tematike v ameriški kulturi. Ta porast je rezultat številnih dejavnikov – od promoviranja okultnih tem v sodobni množični, popularni kulturi, rasti različnih ezoteričnih verovanj, ki od konca 60. let dalje uspevajo razpršeno po zahodni družbi, do izrazitega porasta konservativnega krščanstva, ki v svoji milenaristični ideologiji poudarja hudičevo vlogo v moderni družbi. V 70. je cvetelo tudi protisektantsko gibanje, ki je uspešno promoviralo tezo o pranju možganov in sponzoriralo široko uporabo t. i. deprogramiranja.⁶ Ob prehodu v 80. leta se je protisektantsko gibanje vidno upehalo, zato se je z veseljem pridružilo protisatanistični gonji, ki jo je promoviralo z argumentom, da gre pač le še eno od deviantnih aktivnosti t. i. destruktivnih sekt.

K protisatanistični paniki je svoj delež prispeval tudi dejanski obstoj satanističnih skupin. Kljub svoji obrobni in majhnosti – v sredini in koncu 80. let je edina zares širše znana satanistična skupina, Satanova cerkev, po kompetentnih ocenah štela med dva in pet tisoč člani⁷ – so rabile kot dokaz, da je satanizem dejanska

⁶ Sekte naj bi svoje pripadnike drugače kot legitimne religije pridobile proti njihovi volji, karizmatični guruji naj bi svojim mladim pripadnikom oprali možgane, zato jih je treba – tudi proti njihovi volji – osvoboditi, saj niso sposobni trezne presoje (za podrobnejši opis nastanka in razvoja znanstveno nikoli utemeljene teze o pranju možganov glej Melton, 2001, in Lesjak, 2001).

⁷ Melton, 1986; Lyons, 1988.

praksa in ne zgolj namišljena grožnja. Vidnost sicer obstranskih satanističnih skupin je bila seveda neprimerno večja od njihove številnosti.

V članku ne obravnavamo protisatanistične panike niti satanizma v popularni kulturi, temveč se osredotočamo ravno na te satanistične skupine, ki se pojavijo v drugi polovici 20. stoletja. Najprej predstavimo tradicijo zahodnega ezoterizma kot temeljni vir sodobnega satanizma, nato izvore in zgodovinski razvoj podobe zlodeja v zahodni kulturi, nato pa analiziramo pojav in temeljne značilnosti sodobnega religijskega satanizma.

Zahodni ezoterizem – zgodovinski vir sodobnega satanizma

Sodobni satanizem se razvije v drugi polovici 20. stoletja, izhaja pa iz večstoletne tradicije zahodnega *ezoterizma* in *okultizma*. Okultizem je nauk o pristnem spoznanju skrivnostnih, nedostopnih, nevidnih stvari. Pridevnik ezoterično so poznali že v antiki, pripisujejo ga Aristotelu, uporabljali pa so ga kot nasprotje pojmu eksoterično. Ta je označeval uradni svetovni nazor vladajoče ideologije in večine prebivalstva, pojem ezoterično pa alternativni, skriti svetovni nazor ozkih krogov duhovnih, a marginaliziranih elit, ki uradno čaščenje antičnih božanstev razumejo v simbolnem smislu, iščejo pa neposredno subjektivno izkustvo globljih duhovnih resnic, ki jih uradna božanstva predstavljajo. Vse od antike dalje naj bi se ohranjala takšna linija prikritega, globljega iskanja kozmičnih zakonov, ki se v stoletjih zahodne tradicije ohranja v okviru “različnih združenju, krožkov, šol ali lož in jih poznamo pod imeni hermetizem, kabala, alkimija, rožnokrižarstvo, prostozidarstvo itd.”⁸ Samostalnik ezoterizem naj bi se bil razvil šele sredi 19. stoletja in nekoliko izgubil strogo zamejenost na skrivnostne, težko

⁸ Ban, 2008, 79.

dostopne nauke, saj so ti v nekaterih časovnih obdobjih (kot npr. renesansa, ali pa sodobno novodobništvo) postali razmeroma dostopni tudi širšim krogom. Ne glede na to s tem pojmom označujemo alternativna duhovna iskanja, ki so primarno subjektivno in izkustveno naravnana.

Osrednji pojem ezoterizma je *gnosis* – pristno duhovno znanje, ki vodi do odrešitve, do njega pa je mogoče priti le z intenzivno notranjo izkušnjo.⁹ V tem smislu pojem lahko presega zgodovinski gnosticizem (pred krščanstvom in v samem zgodnjem krščanstvu), prav tako pa ne vključuje nujno dualizma: ostre delitve med “dobrim” duhom in “zlo” materijo. To pristno znanje je seveda dostopno samo z nekim predznanjem, zato je na voljo zgolj posvečencem, ki so dovolj duhovno razviti, da ga razumejo v njegovi kompleksnosti (saj v nasprotnem primeru lahko zaradi svojih pristnih moči škoduje tako njim kot drugim). Zato se tradicionalno prenaša po linijah kompetentnih učiteljev, ki pazljivo izberejo učence in jih postopoma vpeljejo v ezoterične prakse.

V zgodovini zahodnega ezoterizma,¹⁰ ki naj bi segala vse od antične Grčije in starodavnega Egipta do novodobniškega ezoterizma druge polovice 20. stoletja, sta posebno pomembni obdobje renesanse ter romantični in okultni ezoterizem poznega 18. in 19. stoletja.¹¹ Za klasični zahodni ezoterizem, ki se (na temelju starejših tokov) razvije v obdobju renesanse 15. in 16. stoletja, so značilni predvsem platonsko-hermetični vplivi (novoplatonizem in nauki egipčanskega maga Hermesa Trismegista), praktična okultna izročila magije, astro-

---

⁹ Gilbert v Partridge, 2004, 304–308.

¹⁰ Zahodni ezoterizem se razlikuje od vzhodnega ezoterizma (Indija, Kitajska), z njim pa označujemo tradicijo, ki se je razvijala v antičnih grškoro Rimskih in judovsko-krščanskih krogih starodavne in sodobne Evrope in Severne Amerike.

¹¹ Glej Ban, 2008, 80–81.

logije in alkimija¹² ter kabala.¹³ Romantični in okultni ezoterizem poznega 18. in 19. stoletja pa se razvije v kontekstu nastanka razsvetljenstva in posledičnega razvoja romantike, pomembni so predvsem delo Emanuela Swedenborga, azijski (predvsem indijski in kitajski) vplivi ter Teozofsko društvo (1875), ki si je zadalo ambiciozno nalogo sinteze ezoteričnih okultnih znanj zahoda z ezoterično tradicijo Azije (to je v zahodnem ezoterizmu, ki je doslej črpal izključno iz ezoterične tradicije sredozemskega bazena, nekaj novega).

Le nekaj let za Teozofskim društvom so leta 1888 v Londonu ustanovili eno prvih in najbolj znanih ezoteričnih združenj, Hermetični red zlate zore, ki je promoviral astrologijo, hermetično kabalo, geomantijo, okultni tarot in alkimijo, v njem pa se je vseskozi čutil velik vpliv rožnokrižarske ideologije in tudi organizacije samega reda. Red je bil hierarhično organiziran po zgledu v tistem času precej priljubljenih prostožidarskih lož, uporabljali so tudi podobne iniciacijske obrede (edina večja razlika je bila v tem, da so v nasprotju s prostožidarji v svoje vrste sprejemali tudi ženske). Eden najbolj znanih članov je bil tudi Aleister Crowley (1875–1947), čigar vpliv

¹² Alkimija izvira vsaj že iz starodavnega Egipta, prakticirali so jo tudi v antični Grčiji, v Evropi pa se pojavi v 12. st. (z judovskimi prevodi arabskih prevodov starogrških kabalističnih tekstov). Prizadeva si za pridobitev kamna modrosti (zlata), popolne substance (s taljenjem in novim spajanjem kovin naj bi prišli do najzlahtnejše kovine, zlata). S tem obrtnim delom naj bi alkimisti iskali zlahtni del tudi v sebi – z izpopolnjevanjem narave tudi duhovno izpopolnjevanje človeka. Alkimistične ideje imajo velik vpliv na kasnejši okultizem in ezoterizem vse do novodobništva.

¹³ Judovsko mistično tradicijo kabale, ki naj bi se razvila nekje v prvih stoletjih našega štetja v Egiptu in Palestini, v Evropo prinesejo judje okoli 13. st. Najprej zaživi v Provansi, potem se razširi v Španijo in Italijo, kjer jo med renesančniki popularizira in razvije Pico della Mirandola, ki v kabali prepozna osnovne krščanske ideje – med drugim tudi idejo o svetosti oziroma božanskosti človeka, bistvo ezoterizma vse od renesanse do sodobnega novodobništva.

na razvoj sodobnega zahodnega okultizma, pa tudi specifično sodobnega satanizma, je ogromen.

Crowley je v začetku 20. stoletja široko promoviral še en okultni red, znameniti Ordo Templi Orientis (O. T. O.), red vzhodnega templja oz. red orientalskih templjarjev. Bržkone največji in najvplivnejši od vseh okultnih redov, ustanovljen takoj na začetku 20. stoletja znotraj nemške razmeroma močne okultistične scene – med 1902 in 1904 ga ustanovi Karl Kellner, kontroverzni Alistair Crowley pa kasneje postane veliki mojster britanske lože. Večina doktrine in prakse črpajo iz krščanske gnoze, pomembno je prakticiranje seksualne magije (deloma povezano z vplivi indijske tantre) in *thelem-ske* magije (telema), ki jo posebej razvije Crowley. Njihova gnostična maša se osredišča okoli čaščenja ženske. Splošno znan je Crowleyjev slavni imperativ: “Počni, kar želiš, to je celoten zakon!”

Na razvoj sodobnega satanizma je vplival tudi pojav t. i. novopoganstva (neopoganstva). V drugi polovici 20. stoletja se – najprej predvsem v Veliki Britaniji in takoj zatem v ZDA, kmalu pa tudi v drugih delih zahodnega sveta – pojavijo skupine, ki častijo naravo in se pri tem sklicujejo na različne predkrščanske tradicije, svojo dejavnost pa razumejo kot sodobno poganstvo¹⁴ ali novopoganstvo. Običajno s tem pojmom označujemo sodobne interpretacije in revitalizacije predkrščanskih religijskih in duhovnih idej ter praks, kot so npr. druidstvo, nordijski *asatru* (*heathenizem*), navdušenje nad keltsko duhovno zapuščino, sodobno čarovništvo, (novo)šamanizem, pa tudi slovansko staroverstvo (čeprav slovanski staroverci ne sprejemajo oznake (novo)poganstvo). Nekatere veje sodobnega

---

¹⁴ Beseda pogan izhaja iz latinske besede *pagus*, ki dobesedno pomeni vaško, ruralno. Zgodnji kristjani so jo uporabljali za označevanje predkrščanskih (nejudovskih) verovanj, skozi stoletja pa je ohranila pejorativno konotacijo, ki vse do danes vsaj z vidika prevladujoče krščanske kulture vključuje tudi neciviliziranost.

poganstva črpajo tudi iz starodavnih tradicij nezahodnega sveta, npr. severnoameriških indijancev, afriške jorube in santerije, starodavne egipčanske civilizacije, majevskih verstev, pa tudi tibetanskega budizma itd.¹⁵

Pomembne del novopoganstva je sodobno čarovništvo, znano kot vika (*wicca* – beseda je staroangleška različico sodobnejše *witchcraft* – čarovništvo, ki ima v krščanski kulturi že stoletja predvsem negativno konotacijo). Njegov najvplivnejši promotor je bil Gerald Gardner, nekdanji tudi sam iniciranec v O. T. O. (od tam je v sodobno čarovništvo prišel tudi razviden Crowleyjev vpliv). Kot uradnik britanskega imperija je celo kariero preživel v Aziji, kjer se je navdušil nad magijo, po upokojitvi in vrnitvi domov pa je pričel študirati tudi zahodni okultizem. Kmalu se je razglasil za iniciiranca v starodavno čarovništvo in pridobil prve privržence, ki jih je organiziral v majhne skupine (v angleščini *coven*), ki so vse do danes tipična organizacijska oblika vike in praviloma štejejo 12 članov (v nobenem primeru pa ne manj kot 4 štiri in ne več od 26). Leta 1954 je napisal knjigo *Čarovništvo danes* in v njej postavil temelje t. i. gardnerijske vike.¹⁶

Čeprav javnost (pod vplivom krščanske ideologije in prevladujočih cerkva) pogosto večino zgoraj opisanih idej in praks uvršča med satanizem, to ni točno. Novopogani, vikani, večina ezoterikov in okultistov se le izjemoma neposredno sklicuje na hudiča, Satana, in s tem v prevladujoči meri s krščanskim konceptom nima nobene neposredne zveze.

Podoba zlodeja v zahodni kulturi

Sodobne predstave o zlodeju, kot smo jim priča v zahodnem svetu, skoraj v popolnosti izvirajo iz krščanske tradicije, krščanske predstave o hudiču – Satanu pa imajo svoje korenine v judaizmu in zo-

¹⁵ Glej Črnič, 2011.

¹⁶ Chryssides, 1999, 337.

roastrizmu.¹⁷ V judaizmu Satan na začetku sploh ni posebno bitje, temveč vloga, ki jo Bog dodeli posameznim angelom. Kasneje je v Jobovi knjigi Satan predstavljen kot član nebeškega kraljestva, eden od božjih sinov. Bitje, ki pooseblja zlo, postane šele, ko Perzijci premagajo Babilonce in omogočijo vrnitev Judov v Palestino. Zoroastrizem, izrazito dualistična religija osvoboditeljev in novih zaveznikov, ima nekaj vpliva na judovsko religijo: judovski Satan opazno prevzame številne značilnosti negativnega pola zoroastrijskega dualizma, boga teme in podzemlja, ki so ga poznali pod imenom *Angra Mainju* oz. *Ahriman*. Od tukaj Judje prevzamejo idejo Satana kot zlega protipola vsemogočnega Boga, ki jo kasneje posvojijo tudi kristjani.

Kršćanstvo razvije bolj razdelano demonologijo, vanjo vključi številne t. i. poganske elemente, Satan pa dobi dosti pomembnejšo vlogo, kot je to v judaizmu. Zgodnje krščanstvo je poudarjalo apokaliptično pričakovanje skorajšnjega prihoda mesije – Jezusa, ki bo porazil Satana, kasneje pa sta se hudičevi vloga in podoba postopoma spreminjali. Krščanska demonologija se razvija skozi ves srednji vek, vse bolj se osredotoča na demonske obsedenosti in dotedanjemu evropskemu konceptu čarovništva doda nov element, tj. zavestno sodelovanje s hudičem. Ob prelomu v modernost to neslavno kulminira v čarovniških procesih, katerih idejna osnova je znameniti inkvizicijski priročnik *Malleus Maleficarum* (Kladivo čarovnic) iz leta 1486.

Razsvetljenstvo s primatom razuma ideje o demonih zavrača kot neracionalne religijske mitologije, zato pa naslednje pomembno obdobje za razvoj podobe o hudiču oz. Satanu prinese romantika. Takrat nekateri znameniti pesniki kot npr. William Blake (*Poroka nebes in pekla*), Percy Shelley (*Osvobojeni Prometej*), lord Byron ali kasneje Charles Baudelaire (*Rože zla*) pri svojem poudarjanju in

¹⁷ Glej Lewis, 2001, xii-xiii; Partridge in Christianson, 2009, 1-21.

promoviranju nekaterih v krščanstvu tradicionalno demoniziranih plati človeka bolj ali manj neposredno posegajo po simbolih in pripodobah krščanske imaginacije hudiča in s tem spreobračajo njegovo negativno podobo.¹⁸

Tako se v 19. stoletju začne proces apropiacije podobe zlega duha.¹⁹ Hudič oz. Lucifer oz. Satan se osvobodi ozkega krščanskega pojmovanja, v romantiki pridobi nekatere lastnosti Prometeja in Pana ter postane simbol čustvenega, mesenega individualizma, ki se upira strogi krščanski morali, pa tudi hladnemu znanstvenemu racionalizmu razsvetljenstva. Satan ni več (zgolj) personifikacija zla, temveč postane (tudi) estetizirani tragični heroj in paradigmatski upornik. Podobno pozitivno reinterpretiranje satanove podobe je malo kasneje vidno tudi v delih teozofinje Helene Blavatsky in že omenjenega okultista Aleistairja Crowleyja, vendar pa se ta še zmeraj ne osvobodi popolnoma krščanskega konteksta. Začetke tega je zaznati šele s pojavom nekaterih satanističnih skupin v 20. stoletju, ki zrasedejo okoli radikalno kulturno reinterpretirane podobe Satana, ki v novi doktrini in praktičnem obredju pridobi popolnoma pozitivno konotacijo in služi posameznikovi osebni realizaciji. Ta nova eklektična podoba je v veliki meri nasprotje krščanski podobi hudiča (v tem smislu je satanizem kult nasprotovanja),²⁰ a je zares s krščanstvom povezana le na površini, v svojem strukturnem bistvu pa je, kot bomo razložili v nadaljevanju, detradicionalizirana. Zato se v drugi polovici 20. stoletja satanizem razvije v celovit, idiosinkratičen pojav, ki vsaj nekoliko presega krščanski kontekst.

¹⁸ Mathews, 2009, 25-28.

¹⁹ Petersen, 2009, 10-20.

²⁰ Partridge, 2004, 222.

Satanova cerkev in pojav sodobnega satanizma

Leta 1966 ustanovi v Kaliforniji Anton Szandor LaVey (1930–1997), znan tudi pod imenom črni papež,²¹ najbolj poznano in razvpito satanistično skupino, Satanovo cerkev (*Church of Satan*). Leta 1969 izda ključni tekst sodobnega satanizma, *Satansko biblijo* (*Satanic Bible*), tri leta kasneje pa še *Satanistično obredje* (*Satanic Rituals*). Temeljni element cerkvenega nauka so človekovi živalski nagoni, ki jih krščanstvo skozi celotno zgodovino zatira kot greh, Satanova cerkev pa propagira njihovo zadovoljevanje in celo čaščenje. Ker so krščanske cerkve že stoletja tako naperjene proti človekovi čutnosti, satanizem poudarja seksualnost. Medtem ko so v krščanski doktrini pohota, pretiran ponos (napuh) in grabežljivost predstavljene kot nekaj izrazito problematičnega (smrtni grehi), jih satanizem postavi za temeljne vrline. Tako gre v sodobnem satanizmu v veliki meri za nasprotovanje krščanstvu, po drugi stani pa – podobno kot pri novodobniški duhovnosti – za egocentrično samoreligijo (*self-religion*), ki se večinoma nanaša na nosilca religije samega in spodbuja tudi povsem egoistično zadovoljevanje posameznikovih ambicij in želja.²²

Satan, kot ga promovira Satanova cerkev, je drugačen od krščanskega hudiča – ne gre za posebljeno zlo, torej osebno bitje (z ro-

²¹ LaVey je s svojimi dotlej nevidenimi in za tiste čase brez dvoma ekscesnimi dejavnostmi (npr. prva satanistična poroka, pogreb, krst lastne hčerke, magični obredi, izvajani na golem ženskem telesu, ipd.) pritegnil precejšnjo medijsko pozornost. K njegovi širši prepoznavnosti je pripomoglo prijateljstvo s pop zvezdnikom Sammyjem Davisom ml. in zveza z ameriškim seksualnim simbolom 50. let, Jayne Mansfield – oba sta bila tudi člana Satanove cerkve. Očitno je bil zelo uspešen pri načrtnem ustvarjanju svoje javne podobe, ki jo je postopoma oblikoval skozi intervjuje in tudi v dveh biografijah, ki naj bi ju po nekaterih informacijah malodane narekoval – avtorja obeh biografij, *The Devil's Avenger in Secret Life of a Satanist*, sta bila LaVeyeva sodelavca (Lewis, 2009, 45, 46).

²² Glede novodobništva kot samoreligije glej Heelas, 1996; za satanizem kot samoreligijo pa Dyrendal, 2009.

govi, parklji in repom, ki prebiva v peklu), temveč za simbol vitalnosti in hedonizma, moči in energije. Jedro satanistične doktrine povzema znamenitih devet satanističnih izjav, zapisanih v Satanski bibliji, po katerih Satan predstavlja: 1. uživaštvo namesto vzdržnosti, 2. vitalno eksistenco namesto duhovnih sanjarjenj, 3. neomadeževano modrost namesto dvolične samoprevare, 4. prijaznost do tistih, ki si to zaslužijo, namesto zapravljanja ljubezni do nehvaležnežev, 5. maščevalnost namesto nastavljanja še drugega lica, 6. odgovornost do odgovornih namesto skrbi za dušne vampirje, 7. človeka kot eno izmed živali, včasih boljšo, včasih slabšo od tistih, ki hodijo po vseh štirih, in ki je zaradi svojega "božanskega duhovnega in intelektualnega razvoja" postala najbolj sprijena izmed vseh živali, 8. vse t. i. grehe, kajti vsi vodijo k fizični, mentalni in emocionalni gratifikaciji, 9. najboljšega prijatelja, kar jih je kdaj imela cerkev, saj jo je vsa ta leta ohranjal pri življenju.²³

LaVey je pri postavljanju temeljev za sodobni religijski satanizem črpal predvsem iz 1. tradicionalnih predstav o zlodeju, kakršne so se razvile v različnih mitologijah, 2. romantičnih predstav o Satanu kot plemenitem, prometejskem odrešeniku pred omejitvami tradicionalnih religij in sodobne družbe, 3. obredne magične tradicije, zlasti kakor jo je povzel in interpretiral Alistair Crowley, in 4. sodobne množične (popularne) kulture (knjig, filmov in glasbe), ki je pogosto fascinirana s tematiko hudiča oz. Satana.²⁴

Utemeljitelj sodobnega religijskega satanizma nove religije očitno ni utemeljeval v nadnaravnem, temveč se je skliceval na človeško naravo in utemeljitve iskal predvsem v sekularni (kvazi)znanih. "LaVeyeva različica satanizma je materialistična, darvinistična in ateistična, /.../ kljub dejstvu, da vsebuje tudi religijski, obredni

²³ Dostopno na <http://www.churchofsatan.com/Pages/NineStatements.html>, 14. 6. 2012.

²⁴ Lewis, 2001, xiii.

vidik, je bolj filozofska kot religijska. /.../ Prava dediščina satanizma izhaja iz selektivnega branja Machiavellija, Thomasa Malthusa, Herberta Spencerja, Fridericha Nietzscheja, Aliesterja Crowleyja in Ayn Rand”.²⁵ Magija in rituali so torej razumljeni bolj kot učinkovite tehnike spoznavanja in izražanja posameznikovega bistva, ne pa kot okulten instrument moči.

Okoli leta 1973 se začnejo pojavljati razkolniške skupine, med katerimi je sprva večina zelo kratkoživih. Leta 1975 pa Satanovo cerkev zapusti njen visoki svečenik Michael Aquino in z nekaj deset drugimi odpadniki ustanovi do danes drugo najbolj znano satanistično skupnost, Setov tempelj (*Temple of Set*).²⁶ Do razkola je prišlo zaradi nestrinjanja z LaVeyevim populističnim in pozornost zbujajočim načinom vodenja cerkve, pa tudi zaradi globljih teoloških razlik. V nasprotju z LaVeyevo neosebno, strogo simbolno koncepcijo Satana, ga novonastali tempelj razume kot boga – od tukaj tudi ime, ki se sklicuje na staroegipčanskega boga Seta, enega od predhodnikov in (možnih) virov judovsko-krščanskega zlodeja. A setovci svojega boga ne častijo na isti način kot kristjani, temveč ga razumejo – čeprav kot realno manifestacijo – predvsem kot simbol posameznikovega globokega samozavedanja in njegove notranje moči. Osnovni cilj čaščenja Seta je tako spoznati svoje lastno bistvo, svojo višjo duhovno zavest. Setov tempelj, ki bolj poudarja intelekt kot Satanov posebni dar človeštvu (simbolizirala naj bi ga kača v Genezi, satanisti ga poznajo kot “črni plamen”), je hierarhično organiziran in pozna (tipično ezoterično) šest stopenj iniciacij, pri čemer prevladujoča večina članov ostane na prvih dveh stopnjah.

Ustanovitev Setovega templja vsaj deloma vpliva na razpustitev lokalnih izpostav Satanove cerkve, ki po letu 1975 v praksi skoraj ni več aktivna, predvsem pa njeno članstvo upade po ustanoviteljevi

²⁵ Mathews, 2009, xvi.

²⁶ Glej Bromley in Ainsley, 1995.

smrti leta 1997 (in prerivanjem za njegovo nasledstvo med LaVeyevo zadnjo partnerico Blanche Barton in hčerko iz prejšnjega zakona Karlo LaVey). Ostaja pa njen vpliv na sodobni satanizem ključen predvsem s *Satansko biblijo*,²⁷ ki še zmeraj v prevladujoči meri določa podobo sicer organizacijsko razpršenega sodobnega satanizma (ta po razmahu svetovnega spleta v veliki meri živi v virtualnem svetu). Lewis²⁸ tako (rahlo presenečen) poroča, da ima večina v njegovo manjšo empirično raziskavo iz leta 2000 zajetih satanistov kljub dejstvu, da niso člani Satanove cerkve, LaVeyev humanistični pogled, ki zavrača obstoj vsakršnih duhovnih bitij, in tako tudi Satana razumejo predvsem kot simbol. Pri tem se večina med njimi tudi eksplicitno sklicuje na *Satansko biblijo*.

Sodobni satanizem med kultom nasprotovanja in samoreligijo

Pri številnih satanistih gre za mladostniški upor, ki se inspirira predvsem v gotski subkulturi, filmih in težkometalni glasbi. Redki med njimi presežejo zgolj deklarativno uporabo satanističnih simbolov (imidž) in provokativno vedenje ter verujejo v jasno oblikovan sistem idej in vrednot in prakticirajo koherenten obredni sistem. A reduciranje sodobnega satanizma zgolj na mladostniški fenomen, ki z osebno zrelostjo mine sam od sebe, bi bilo napačno.

²⁷ Satanska biblija naj bi nastala na pobudo urednika založbe Avon po izrazitem javnem zanimanju za demonsko, ki ga je sprožil film Rosmaryjin otrok. Izjemno učinkovit naslov dela, ki je nastalo kot zbirka starejših LaVeyevih besedil in v neki meri kot sestavljanka različnih tekstov drugih avtorjev (zagotovo so v njem deli Crowleyjeve predelave elizabetinskih magičnih izrekov z naslovom *Enochian Keys*, razvidni so tudi deli nekega obskurnega novozelandskega političnega traktata z začetka 20. stoletja z naslovom *Might is Right*) naj bi po pričanju LaVeyeve hčere Zeene nastal v zadnjem trenutku pod pritiskom založniškega roka (Lewis, 2009, 48, 49).

²⁸ Lewis, 2009, 52, 53.

Raziskava²⁹ razkriva, da je večina vanjo zajetih satanistov to res postala v najstniških letih, a mnogi med njimi nazorov niso bistveno spremenili s popolno odraslostjo in odselitvijo od staršev. Po lastnem poročanju naj bi se večina med njimi s satanizmom aktivno ukvarjala že dalj časa, v povprečju že 7 do 8 let.

Petersen³⁰ sodobni satanizem deli v tri idealne tipe:

1. Reaktivni paradigmsko konformni satanizem

Vseobsegajoča kategorija popularnega satanizma kot simbolnega upora in spreobrnjenega krščanstva. Reaktiven je v smislu nasprotovanja prevladujoči kulturi in hkrati paradigmsko konformen s krščansko kulturo, iz katere črpa idejo o zlem duhu. Običajno gre za eklektične oblike, ki so pogosto del oblikovanja mladostniške identitete in zato kratkotrajne narave.

2. Racionalistični satanizem

Ateistična, materialistična oblika satanizma, ki jo ponazarja La-Veyeva Satanova cerkev. Satan je simbol upora, individualnosti, obredje in satanistični simboli so metafore, ki rabijo pragmatični samorealizaciji.

3. Ezoterični satanizem

Bolj teistično orientiran (čeprav Satana ne časti kot boga, temveč si ga predvsem prizadeva razumeti), napaja se iz poganske in zahodne kot tudi vzhodne (budistične in hindujske) ezoterične tradicije. Obredje in organizacija ezoteričnih satanističnih skupin sta pogosto podobna drugim zahodnim ezoteričnim skupinam. Primer takšne skupine je Setov tempelj.

Pri tretjem idealnem tipu brez dvoma lahko govorimo o satanizmu kot sodobni obliki religije, po večini družboslovnih definicij

---

²⁹ Lewis, 2009, 51-57.

³⁰ Petersen, 2009, 6-10.

religije bi vanjo lahko prišteli tudi drugi tip.³¹ Tudi racionalistični satanizem ima vrsto značilnosti sodobne samoreligioznosti (*self-religiosity*), ki je značilna predvsem za novodobniško duhovnost: kot temeljni cilj poudarja posameznikovo samouresničenje, spoznanje njegove prave, avtentične narave; njegovega sebstva, notranjega, resničnega jaza, ki se skriva za socializiranim jazom.³² Zato satanizem tako kot novodobniško duhovnost strukturno določata predvsem individualizem in optimistična tusvetna orientiranost: v nasprotju s tradicionalnim religioznim poudarkom na onostranstvu se osredotoči predvsem na življenje *tukaj in zdaj* ter si prizadeva svet, v katerem to življenje poteka, izboljšati. V tem smislu lahko sodobni ezoterični in racionalistični satanizem uvrstimo med svetu pritrjujoča nova religijska gibanja (v nasprotju s tistimi, ki svet vračajo ali pa se mu prilagajajo).³³

Sodobni satanizem tako vsebuje tako pozitivno kot negativno plat: pozitivno pomeni njegova samoreligijska dimenzija, ki omo-

³¹ Po množičnem pojavu novih religijskih gibanj konec 60. let 20. stoletja, je med družboslovci glede pojmovanja religije prevladal inkluzivističen pristop, po katerem mednje uvrščamo skupine, ki "so se pojavile v današnji obliki po drugi svetovni vojni in so religijske v tem smislu, da ponujajo religijski ali filozofski svetovni nazor ali pa način za doseg kakšnega višjega cilja (npr. transcendentno znanje, duhovno razsvetljenje, samospoznanje ipd.). Termin tako uporabljamo za označevanje skupin, ki svojim članom nudijo dokončne odgovore na osnovna vprašanja (življenjski smisel, posameznikovo mesto v svetu ipd.)" (Barker, 1984, 145). O kompleksni problematiki definiranja religije glej Črnič, 2001.

³² Glej Heelas 1996: 18–38. Kljub očitnim podobnostim pa obstajajo tudi opazne razlike, najpomembnejša je verjetno v odnosu do posameznikovega ega: medtem ko novodobniška duhovnost v iskanju človekove prave (višje duhovne) narave posameznika svari pred njegovim (nižjim) egom, ga satanizem časti kot pot do pristnega samospoznanja – ega ne gre zati-rati, temveč mu ugoditi in ga razvajati (Dyrendal, 2009). Zato satanisti tudi višje od novodobnikov vrednotijo tusvetne uspehe.

³³ Wallis, 1998 (*world-affirming, world-renouncing in world-accommodating*).

goča posameznikovo samospoznavanje, samorealizacijo in opolno-močenje, negativno pa nasprotovanje in mestoma destruktiven odnos do zunanjih avtoritet in ustaljene tradicije. Predvsem to predstavlja krščanstvo, v katerem satanisti vidijo predvsem simbol totalitarnega, zatiralskega vrednotnega sistema. V tem smislu sodobnega satanizma ni mogoče razumeti ločeno od krščanske kulture in gre za kult nasprotovanja.³⁴ A hkrati je sodobni satanizem močno detradicionaliziran, na zelo podoben način, kot je detradicionalizirana novodobniška duhovnost:

“Novodobniške duhovnosti življenja so osredotočene na spoznavanje posameznikovega notranjega, pristinega življenja. Takšne duhovnosti so (čeprav do različnih stopenj) detradicionalizirane. /.../ Življenje je moč zares izkusiti le skozi posameznikovo lastno notranje življenje. Posameznik mora biti sposoben svoje življenje živeti, ga izražati, izkušati v njem inherentno vsebovano modrost. Tradicije z njihovimi nadjazi (*supra-self*), zunanje določenimi referenčnimi okviri in zapovedmi, igrajo pri tem le majhno vlogo ali pa še te ne.”³⁵

Kot tak tudi satanizem podpira sakralizacijo posameznika in (kljub svoji protikulturni razsežnosti) sekularne trende moderne družbe. Zato sodobnega religijskega satanizma ni mogoče razumeti preprosto kot spreobrnjeno krščanstvo, čeprav v zahodni kulturi podoba zla v prevladujoči meri izvira od tam.

Sklep

Sodobni satanizem je razpršen in decentraliziran pojav, v veliki meri – ne pa izključno – omejen na mladostniško populacijo, ki se v času odraščanja upira prevladujoči kulturi. Veliko satanističnih sku-

³⁴ Partridge, 2004, 222.

³⁵ Heelas, 2002, 362.

pin je kratkoživih, ne pa vse – nekatere se ponašajo z daljšo tradicijo, najpomembnejši sta gotovo Satanova cerkev in Setov tempelj.

Sodobni satanisti častijo človekovo živalsko plat, ki naj bi bila človekovo bistvo, le redki pa častijo neposredno Satana kot osebno bitje (kot to velja v tradicionalni krščanski demonologiji). Satan je kot arhetipski upornik proti uveljavljeni religiji in kulturi nasploh predvsem učinkovit simbol upora proti prevladujoči kulturi zatiranja ljudi, utelešenje moškega načela, gonilo evolucije. Medtem ko torej kristjanom Satan pomeni najvišje zlo, predstavlja sodobnim satanistom možnost največje svobode.³⁶ Ob tem pa propagirajo socialni darvinizem, po katerem pač najmočnejši preživi. Pri njihovih obrednih in siceršnjih dejavnostih prevladuje pragmatičen pristop, ki izhaja iz sekularnih, psiholoških razumevanj človeka.

Satanizem del pripadnikov razume in živi kot kult nasprotovanja prevladujoči kulturi, a velikemu delu sodobnih satanistov predstavlja celovit normativni sistem, po katerem uravnavajo svoje življenje, zato ga kot takšnega lahko štejemo med sodobne religijske prakse. Da se je sodobni satanizem v veliki meri osvobodil krščanskega konteksta, na neki način simbolno kaže tudi sprememba v satanistični ikonografiji, ki jo uporabljajo sodobni satanisti: poleg podobe rogatega demona je danes najpogostejši simbol (običajno v krog vpeta) peterokraka zvezda oz. pentagram (usmerjen proti tlom), ki je skoraj popolnoma nadomestil nekoč veliko pogostejši na glavo obrnjen križ.³⁷

V Sloveniji vidne prisotnosti organiziranih satanističnih dejavnosti ni zaznati. V začetku 90. let je bilo razmeroma kratek čas akti-

³⁶ Petersen (2009, 11), izhajajoč iz lingvistike in sklicujoč se na poststrukturalistične teorije diskurza (predvsem E. Laclaua), opozarja, da je satanizem v tem smislu plavajoči označevalec – ohlapen semantični kanon, ki ga lahko napolnijo različni pomeni.

³⁷ Petersen, 2009, 9.

vno satanistično društvo Indorg, vendar je težko pridobiti kakršne koli zanesljive informacije o njegovem delovanju. Tako je prisotnost sodobnega satanizma omejena na nekatere popkulturne elemente, povezane predvsem z ljubitelji težkometalne glasbe (precej aktivna in razvejena scena ima pri nas razmeroma dolgo in bogato tradicijo, živi skozi koncerte, festivale, ozko specializirane publikacije ipd.), kaže pa se izključno v uporabi ikonografije, ki se občasno v obliki grafita znajde tudi na kakšnem javnem prostoru. Iz tega bi lahko sklepali na občasno prisotnost reaktivnega paradigmatško konformnega satanizma, o racionalističnem ali ezoteričnem satanizmu pa na Slovenskem ni zaznavnih sledov.

Bibliografija

- BAN, T. (2008): *Novodobniška duhovnost. Od zgodovinskih izvorov do sodobne podobe*. Ljubljana, Založba FDV (Knjižna zbirka Kult).
- BROMLEY, D. G. (1991): "Satanism: The New Cult Scare", v: Richardson, J. T., J. Best in D. G. Bromley, ur., *The Satanism Scare*, New York, Aldine De Gruyter, 49-74.
- BROMLEY, D. G., AINSLEY, S. G. (1995): "Satanism and Satanic Churches: The Contemporary Incarnations", v T. Miller, ur., *America's Alternative Religions*, Albany, State University of New York, 401-409.
- CHRYSSIDES, G. D. (1999): *Exploring New Religions*. London in New York, Cassel.
- ČRNIČ, A. (2001): "Teorija in praksa definiranja religije", *Teorija in praksa*, 38, 6, 1004-1016.
- ČRNIČ, A. (2011): "Nove religije? A mislite krščanstvo? Sodobno poganstvo na Slovenskem", *Etnolog*, 21, 163-178.
- HEELAS, Paul (1996): *The New Age Movement: The Celebration of the Self and the Sacralization of Modernity*. Oxford: Blackwell Publishers.

- HEELAS, P. (2002): "The Spiritual Revolution. From Religion to Spirituality", v: Woodhead L. idr., ur., *Religions in the Modern World*, London in New York, Routledge, 357-379.
- DYRENDAL, A. (2009): "Darkness Within: Satanism as a Self-Religion", v: Petersen, J. A., ur., *Contemporary Religious Satanism*, Farnham, Ashgate, 59-74.
- LESJAK, G. (2001): "Fragment izvorne hipoteze o sektantskem pranju možganov", *Časopis za kritiko znanosti*, 29, 202-203, 123-139.
- LEWIS, J. R. (2001): *Satanism Today: An Encyclopedia of Religion, Folklore, and Popular Culture*. Santa Barbara, Denver in Oxford, ABC Clio.
- LEWIS, J. R. (2009): "Infernal Legitimacy", v: Petersen, J. A., ur., *Contemporary Religious Satanism*, Farnham, Ashgate, 41-58.
- LYONS, A. (1988): *Satan Wants You*, New York, Mysterious Books.
- MATHEWS, C. (2009): *Modern Satanism: Anatomy of a Radical Subculture*, Westport in London, Praeger.
- MELTON, G. J. (1986): "Satanism and the Church of Satan", v: Melton, G. J., ur., *Encyclopedic Handbook of Cults in America*, New York, Garland Publishing.
- MELTON, G. J. (2001): "Pranje možganov in sekte: vzpon in padec neke teorije", *Teorija in praksa*, 38, 6, 1017-1036.
- NATHAN, D., M. SNEDEKER (1995): *Satan's Silence: Ritual Abuse and the Making of a Modern American Witch Hunt*, New York, Basic Books (Harper Colins).
- PARTRIDGE, C. (2004): *The Re-Enchantment of the West* (zv. 1), London, T & T Clark.
- PARTRIDGE, C., E. CHRISTIANSON, ur. (2009): *The Lure of the Dark Side: Satan and Western Demonology in Popular Culture*, London, Equinox.
- PETERSEN, J. A., ur. (2009): *Contemporary Religious Satanism*, Farnham: Ashgate.

VICTOR, J. S. (1993): *Satanic Panic. The Creation of a Contemporary Legend*, Chicago, Open Court.

WALLIS, R. (1998, 1984): "Three Types of New Religious Movements", v: Dawson, L. R., ur., *Cults in Context. Readings in the Study of New Religious Movements*, New Brunswick, London, Transaction Publishers, 39-72.